

ԲՈՐՈՅՈՒՆ, ՈՒՄՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԻԱ. ՅԱՐԻ 1907

Ցարնկան 15 ֆր. ոսկի — 6 րբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 րբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 3 ՍԱՐՑ

Ա Ռ Ս Ա Ռ Մ Ն Ե Չ Ա Ն

Կ Ե Ն Ս Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Խ Ա Չ Ի Կ Ս Ո Ն Կ Ո Դ Ե Ա Ն †

նութեան կամայական նրամանը, նորէն կորզեց հանեց մեր շրջանէն, մէկ շատ ազնուական, հարկաւոր ու օգտակար անձնաւորութիւն մը...: Մեռաւ Խաչիկ Սոնկողեան՝ «Արմէնիա», Հանդիսին անխոշ խմբագիրը, Հայաքաղքին՝ պետական վարժարանին մէջ քառասուն տարի ծառայող ազգասէր ու ժողովրդական ուսուցիչը, «Հայկական թանգարանին», վերատեսուչը. — եւ իրմով կորսնցուցինք Դրանսիլուանիայի գաղթականութեան գործառնութեանցը՝ մէկ ամէնէն երեսելի առաքեալը...:

Անտրոպելի հարուած մ՝ընդունեցաւ իր մահուամբը՝ չէ թէ միայն Հայաքաղքին համակրթութեան քարճրագոյն աստիճանն — որուն՝ Սոնկողեան միշտ առաջին ըմբշամարտիկն էր — հապա նաեւ անփոխարինելի վիհ մը քացուեցաւ, մանաւանդ այն անջրպետութեան մէջ՝ ուր որ հունգարական — հայկական մատենագրութեան, իբրեւ միայն զօդիչ կապ — 1887էն ի վեր՝ Արմէնիայի հիմնարկութիւնն եղաւ հարկաւոր — որ ամսաթերթը՝ 150 գիտնական

գործակից գիտցաւ իր ըրորտիքը ժողովել — եւ երկու տասնեակէ աւելի միացընել զԱրեւելը՝ Արեւմուտքի հետ:

Մեր ազգն ոչ ոք սիրեց այնչափ եռանդեամբ, այնպէս խանդաղատանօք, ու անանկ ճշմարտութեամբ՝ ինչպէս Սոնկոզեան: — Իր երկայն ու աշխատանքով լի կենաց ըմբռնող գործունէութիւնն անոր դարձուց, որ իր պաշտած ազգն՝ աշխարհքիս ամէնէն երեւելի, ամէնէն փառաւոր ու ամէնէն շքեղ ազգը ցուցնէ: Մէկ ամինագեղեցիկ երազի մը պատկերները կը ծփային իր հոգւոյն աշուրներուն առջեւ՝ երբ զան կը պեղէր — եւ իր երկասիրութեանցը մէջ զան կ'ուզէր ապացուցընել, թէ հունգարացիները՝ հայոցմէ կը սերին: Իրեն դէմ՝ եղած քննադատութեան, ցուրտ եւ շատ անգամ՝ տհաճոյ բացատրութիւններն ու խծքծանքներն ալ, ի վիճակի չեղան իր պատկերներն այլալելու: — Առանց աշ ու ծախ նայելու, պարզմտութեամբ ու յափշտակութեամբ՝ շիտակ կ'ընթանար իր դիտած ճամբուն վրայ:

Իր ամէնէն ետքի երկասիրութեանց վերջաբանին մէջ՝ շատ պայծառ կերպով նկատել կու տայ մեզի՝ իր հոգւոյն ներքին զգածումները: “Ուրիշները — կ'ըսէ — հանգաժ, զուարմացած կամ՝ զրօսած ատեն, ես կը կորանայի զրասեղանին առջեւ...: Գիշերը՝ ցորեկ ընելով՝ շաքաթներ, ամիսներ նստեցայ զրբերուն քով: Հրաժարեցայ ամէն վայելմունքներէ: Փճացոցի առողջութիւնս... եւ սակայն շարունակեցի գործընելս...: Աշխատեցայ՝ վասն զի իմ՝ քաղցր հայրենեացս ուզեցի ծառայութիւն ընել: Եւ պարտաւորութիւննիս է ազգին համար, կարողութիւննիս, գործութիւննիս, ինչքերնիս ու առողջութիւննիս զոր ընելու:

Մահը, հիմակ կորոգեց հանեց իր ծեռքէն զրիշը: — Ծշմարիտ ու անկեղծ արցունքներ թափեցինք իրեն համար...: — Զինք հողին տուինք: Մխիթարուինք Աստուծոյ նախախնամութեանը մէջ: Եւ քաջալերէ զմեզ այն ապահով գիտակցութիւնը՝ թէ Խաչիկ Սոնկոզեան, չապրեցաւ պարապ տեղ:

*

Հանգուցեալը՝ ծնած է Մարտի-Պոկադ, 1843, մարտ 21ին: Հայրը Յովհաննէս կը կոչուէր, իսկ մայրը՝ Հռիփսիմէ Տոնովագեան: Միջնադպրոցները լմնցուց Կյուլաֆէհէրվար, 1863ին, քաջ վկայականով: Ան ատեն, Հայաքաղքի հասարակութիւնն՝ իրեն վերապահաւ արտօնութեամբ՝ զինք ստորին վարժարանին ուսուցիչ սնուանեց: Երբ վարժոցը տէրութեան անցաւ, ինքն ալ 1894ին, արքունական վերին վարժարանին ուսուցիչ ընդունուեցաւ: Աս որպիսութեան մէջ սորվեցուց մինչեւ 1903 — որ միջոցին՝ իր քառասուն տարուան ուսուցչութեան ընթացքը լմնցընելէն ետեւ համակրթութեան կառավարութիւնը զինք, իր խնդրելովը՝ հանգըստեան մտցուց: — Ուսուցչութեան միջոցին, Հայաքաղքի ընկերական ու հասարակական կենացը մէջ, շատ մեծ դեր խաղաց. — որուն իբրեւ թէ վարժատրութիւն՝ քաղաքային հասարակութեան վստահութիւնը զինք 1877էն ի վեր, մինչեւ իր մահը, քաղաքային պատգամաւոր ընտրեց ու պահեց: — Իր ուսուցչութեան ատեն, Հայաքաղքի մէջ կանգնուած դաստիարակութեան կրթարանին շատ տարի վերատեսուչ-ուսուցիչն էր: Արհեստաւորաց դպրոցին վեց տարի վերատեսչութիւն ըրաւ: Ս. Ստեփանոսի մատենադրութեան ընկերութիւնը՝ զինք պատուոյ անդամ — իսկ Հունգարիայի ազգագրական ընկերութիւնը՝ հայկական մասին տեղեկատու ընտրեց: — Եւ տարիներ, վաղեմի հայ ուղղ. վարժոցին՝ իբրեւ երեսփոխան, Դրանսիլուանիայի կաթողիկէ հոռմէական վիճակին ժողովոյն անդամն էր: —

Մոնկոդեան՝ ազգային հայկական ասպարեզին մէջ, անսուղ գործունէութիւն արտադրեց՝ միասնաբար իր ամսաթերթովը, զոր քսանութեկ տարի իւր յատուկ ծախքովը խմբագրեց: — Թարգմանեց Բէդէօֆի հունգարացի բանաստեղծին քանի մը ոտանաւորները — հրատարակեց Մովսէսի Խորենացոյն՝ Մեծ Հայաստանի պատմութիւնը, հունգարերէն լեզուով: Գրեց Դրանսիլուանիայի հայոց գերդաստանաց տոհմագրութիւնն ու Կերլայ Հայաքաղքի մենագրութիւնը՝ շորս հատորի մէջ: — Իր մահուանէն երկու շաբաթ յառաջ հրատարակեց «Հունգարացւոց սկզբնաւորութիւնը», անուն երկասիրութիւնը. որուն մէջ՝ հունգարական-հայկական խնամութեան տեսութիւնը ջանաց ցուցնելու, հայ աղբիւրներէ քաղած վկայութիւններով ու յառաջեցրութիւններով: — Հարիւրաւոր գիտնական յոգուած — ու տեղեկութեանց ամբողջ շարք մը կը յայտարարեն իր կիսադարեան գրաւոր աշխատութիւնը, որ հիմակ յանկարծակի փրթաւ, անշատեցաւ: — Իր

պարբերական թերթովն ու հրատարակած յոդուածներովը՝ հունգարացւոց վերջի աստիճանի մեծ ծառայութիւն ըրաւ: Իր սկզբնաւորելուն երեւան ելաւ 1905ին «Հայկական թանգարանն», որ առթիւ հեռաւոր Արեւելքէն դպրոցներ, հիմնարկութիւններ ու համակրթական ընկերութիւններ ցուցուցին Դրանսիլուանիոյ հայոց նկատմամբ զգացած շնորհապարտութիւնին — ու յայտնեցին եւ խրկեցին իրենց շնորհաւորութիւնը:

Բայց, առ մեծ ծանրակշռութիւն ունեցող ստեղծագործութեան ու համակրթութեան տեսակէտէն՝ գուցէ ուրիշ ամէն ջանքերը գերազանցող եւ պսակող «Հայկական թանգարանին», բացման հանդէսը չկրցաւ տեսնել:

Ինքը՝ մէկն էր, այն սակաւաթիւ ազգայիններէն, որ ի սիրոյ եւ ինքզինքնին զոհելու չափ յառաջացող մոլեռանդութեամբ ջանացին տածել հին աւանդական ոգին, որ գնունգարասիրութիւնն ու զազգասիրութիւնը՝ հայկական սկզբանց ու հայկական ընդունման համեմատ մէկալ ազգերուն առջեւն իբրեւ օրինակ ուզեցին դնել:

Հին պահանջորդաց՝ մէկ տիպարական — եւ իր սխալմունքներուն մէջ ալ համակրական անճաւորութիւն մին էր հանգուցեալը: Եւ սակայն իւր լաւազածութեամբն ու ջանքերովն ալ — իրեն վայել մեծարանսցը համեմատ — չկրցաւ պզտի քաղքին մէջ անշատուած ոգիներուն վրայ՝ հեղինակութիւնն քանեցնել:

*

Մոնկոդեանի հիւանդութիւնը նոր քան չէր: Ծառոնց կը զգար անոր ազդեցութիւնը: Բայց իր հաստատուն ընտրութիւնն ու գործելու անզուսպ փափաքը՝ շօղուցին զինք որ անկողին մտնէ: Կը կրէր ծանր հիւանդութիւնը՝ ոտքի վրայ,

ամբաներով. — որովհետեւ ամենեւին չէր կրնար քարեկամանալ այն մտածմունքին հետ, թէ ինք, որ քառասուն տարուան ուսուցչութեան ժամանակ՝ եւ ոչ երեք օր անկողին մտնելու շափ հիւանդ էր — հիւանդ ալ կարենայ ըլլալ: Բայց հարկ էր որ գլուխ ծռէ ընտելեան անողորմելի օրէնքին առջեւ: Մահուանէն վեց եօթը օր յառաջ անկողին մտաւ: Բայց աս ժամանակն ալ պարապ ու անգործ շանցուց: Շարունակ իր ապագայ գործերուն յատակագծին վրայ կ'աշխատէր եւ նորանոր յատակագիծներ կը շինէր: Շատ կը վշտացնէր զինր այն մտածմունքը միայն որ Արմէնիայի՝ փետրուարի թուոյն համար դեռ ձեռագիր պատրաստած չէ: — Բայց կամաց կամաց հանդարտեցաւ. եւ որոշեց՝ որ եթէ փետրուարի թիւը մնայ ու չհրատարակուի ալ, այնչափ աւելի ընդաժառակ պիտի ըլլայ մարտին: — Բայց իր հաշիւներն արեւց լմացուց մահը: Յունուարի 24ին, դէմ՝ առտուան իր սիրելի ամուսնոյն ու քարեկամացը քաղուկներուն մէջ տուաւ հողին իւր ստեղծչին: — Իր մահուան պատճառը, արինային անօթներուն կրանալն էր:

Երկրաւոր մնացորդները՝ յունուար 26ին տեղաւորուեցան մշտնջենաւոր հանգստեան, գլխաւոր հրապարակին, հայ կաթողիկէին ստորերկրեայ դամբաններուն մէկուն մէջ: — Եկեղեցական արարողութեան հանդէսը լմննալէն ետեւ, Դէմէդէր Յ. տէրութեան քարծրագոյն վարժարանին ուսուցիչը՝ յուշարկաւորութեան ծառ մը խօսեցաւ, հանգուցելոյն դամբանին վրայ: Ազդու խօսքերով տուաւ վերջին ողջոյնն. — եւ կարճ կերպով նկարագրեց իր վաղեմի պաշտօնակցին, թէ ուսուցչութեան, թէ մատենագրութեան ու թէ մանաւանդ հունգարական-հայկական քարեկամութեան, համակրթութեան եւ ազգասիրութեան ասպարիզին մէջ արտաւորած անհամեմատ — անպարտասելի՝ եւ ամբողջ կեանքի մը՝ ամէն հոգեկան ու մարմնական զօրութիւններն սպառող գործունէութիւնը: Եւ յետոյ՝ քարծրագոյն վարժարանին անուամբը՝ տուաւ հանգուցելոյն՝ վերջին հրաժարականը:

Ասոր վրայ Դր. Անտոն Հէրման «Հայկական թանգարանին», պատուոյ վերատեսուիչը՝ հրաժարեցուց զԽաչիկ Սոնկողեան, շատ քան պարունակող, ու զօրաւոր ծառախօսութեամբ մը — ունկնդրաց առջեւը դնելով Սոնկողեանի ընկերական կենաց արտադրած գործունէութիւնն ու անհամեմատ արժանիքները:

Դամբանախօսութեան համառօտ քովանդակութիւնն ան է:

«Թէ Հայաքաղրի «Հայկական Թանգարանին», եւ ընկերութեան, — Դրանսիլուանիոյ հայոց, աս իր սեռին մէջ առանձինն կեցած հիմարկութեան՝ ընտրելալ ու ազնուական մասին անուամբը — եւ օտարածինս ու օտարալեզուս — կը խօսիմ» աս դամբանին քով, — պատճառն ան է, որ ի Տէր հանգուցեալ Խաչիկ Սոնկողեանի յափշտակիչ ու յանկուցիչ հոգին, զգացումներս զրաւած է:

Յոգնիլ չգիտցող հոգւով եւ քոցավառ սրտով գիտցաւ հանգուցեալը՝ համոզել հայ ազգին ամէնէն լաւագգածներն եւ քիչ մը խորունկ մտածել գիտցողները — թէ՛ Դրանսիլուանիոյ հայ ժողովուրդը, հունգարացուց ամէնէն թանկագին, ամէնէն ապահով ու ամէնէն վստահացուցիչ տարրն է. — որ հայութիւնն ամբացնելը եւ ցեղական առաքինութեանց պահպանութիւնը՝ մասնաւորապէս Դրանսիլուանիայի հունգարացուց համար, մեծ օգուտ ու մեծ նշանակութիւն ունի:

Ինչպէս որ քաղքիս՝ տէրութեան պատգամաւորաց սենեկին երեսփոխանին պիտի ժապաւնէին վրայ ալ կը կարդանք. Աս ազգին, աս ցեղին առաքինութեանց

մարմնաւորութիւնն էր Սոնկողեան: — Էր...: Բայց արդ չկայ...: Յուզուած ու գլխիկոր կը բոլորենք իր դամբանը:

Սգանք. քայց չգանգատինք: Վերացընէ գմեզ այն գիտակցութիւնը, թէ՛ ընկերները, քարեկամները, մարտակիցները կրցանք ըլլալ այլակերպելոյն: Չգանգատինք՝ թէ ինչ կորսնցուցինք աս մահուամբ. հապա օրոշներ զՏէրն, որ կորսուելու, փճանալու միջոցին, մարգարէներ կը յարուցանէ իր ժողովրդեանը մէջ: Փառք տանք նախախնամութեան, ան բանին համար, ինչ որ վաստըկեցանք Սոնկողեանի ձեռք:

Ուրիշ կողմանէ — եթէ մեր փոքրկացած անձնասէր աշուրներովը չենք նկատեր մեր սգոյն պատճառը — ինչէ ան որ կերպարանափոխուեցաւ: Իր հոգին բաժնուեցաւ խարխուլ փոշոյ պատեանէն, որ գմեզ անանկ կը կապէ, որ կը կարծենք թէ կ'ապրինք...: Իր հոգւոյն վրայէն ինկան, քաժնուեցան երկրաւոր տկարութիւններն, որոնցմէ ազատ չէր. վասն զի մարդ էր: Բայց իր էութիւնը չոչնչացաւ: — Չէ թէ միայն մեր կրօնին անսխալ վարդապետութեանը համեմատ՝ կ'ապրի իր անմահ հոգին, հապա մեզի եւ մեր մէջն ալ կ'ապրի, իր՝ դէպ ի երկինք ճգնող հանձարը...: Գաղափարներու համար ապրող քոցավառ հոգիները կ'ապրին...: — Իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ են, չէ թէ միայն շրթունքներուն լսելի խօսքերովը...: —

Սոնկողեան նոր Գրիգոր Լուսաւորիչ մըն էր, Դրանսիլուանիոյ հայոց համար: Անտարբերութեան ջրհեղեղին մէջ, իր “Արմէնիան”, էր այն ազատեցուցիչ տապանը, որ վերջապէս ցամաք ելաւ — “Հայկական թանգարանին”, Արարատին վրայ...: — Ինչպէս որ ատեն մը, Մովսէս, անանկ ալ ինք՝ քառասուն տարի առաջնորդեց ժողովրդեան՝ անապատին մէջ: Տեսաւ խոստացուած երկիրը, քայց չկրցաւ հոն մտնել:

Հասկըցամք արդեօք իր արինսակիցներն՝ իւր փափաքը: — Ասկէ կախում ունի Դրանսիլուանիոյ հայոց ապագայ վիճակը: — Եթէ հասկըցան — պիտի ծաղկի. եւ ազգին ապագան՝ արժանի պիտի ըլլայ անցելոյն: Եթէ չէ. — պիտի ոչնչանայ. — եւ ամէնէն զօրաւոր զոյնը՝ պիտի անեղեւութանայ ազգայնութեանց ծիածանին մէջ...: Բայց հայ ազգը՝ պէտք է որ ապրի: Ա՛ս բանս կը պահանջէ իրմէն՝ հազարաւոր տարիներու անցեալը, կը պահանջէ՝ մարդկութեան քաղաքականութիւնը, հաւատքն — ու մեր փառաւոր երկրին սուրբ շահը...:

Այս կերպով գործեց հանգուցեալը: Ինք գործեց անցած դարուն համար, ու գործեց միանգամայն՝ գալի դարուն համար ալ: Ոգորեցաւ, կոուեցաւ մտաց եւ գիտութեան գէնքովը: — Թէպէտ չենք կրնար ուրանալ, որ իր գիտութեան գրերը՝ յաճախ սխալեցան: Բայց ուղղիչն ու կենդանացուցիչը՝ միշտ հանձարն էր: — Ձէնքը՝ գրիչն ինկան ձեռքէն: Գործ գործող ձեռքէ ինկան — եւ գործքին ճշմարիտ եռանդեանը մէջ...: Չգանգատինք աս բանիս վրայ: —, Դեռ կրնար ապրիլ. եւ ուզեց ապրիլ: Բայց քաւական ապրեցաւ, շատ ապրեցաւ. վասն զի շատ բան ըրաւ, շատ բան ստեղծեց: — Իր գաղափարներուն համար, շահեցուց նախախնամութիւնէն իրեն յանձնուած տաղանդը: Կրնանք ըսել թէ քուն եղաւ, միափեց առանց ցաւի: — Իրեն ցաւ պատճառողն եղաւ միայն, գործքէն անշատուիրը: Բայց աւելի աղէկ եղաւ այսպէս, քան եթէ չափէն աւելի ապրելով՝ ծերութեան անգործութեանն ու անկարողութեանը մէջ թալթալէր:

Կորուստն՝ աննորոգելի կ'երեւայ: Բայց հոգ տարաւ հանգուցեալն ապահով փոխանորդութեան: Դէպ ի հեռու ազդող քաջալերիչ հոգին՝ նմանողներ ծնաւ, որոնք իր ոգւոյն համեմատ պիտի գործեն: Իր անունը՝ մեր յառաջագիրն է:

Զէ թէ գործած, լմնեցած հապա սկսած գործքն է, որն որ մեզի մնաց իբրեւ ժառանգութիւն: Մասնակից ըլլանք այս ժառանգութեան: — Իր մարմնաւոր հեռաւորութիւնը՝ մեր վրայ մեծ պարտաւորութիւններ կը դնէ: Իր կիսակատար թողուցած գործքը՝ մեծ փոխանակագիր մըն է, զոր մենք հատուցանելու ենք: — Իր յանկարծական մահն՝ ըլլայ մեզի ազդարարութիւն, թէ կորսնցընելու ժամանակ չունինք:

Սոնկողեանի կենաց գործունէութեան պսակն եղաւ «Հայկական թանգարանը», — Աս է հայկական հանձարոյն նորածնունդ գաղափարը — հայ-հունգարական ոգւոյն մարմնաւորութիւնը: Մշտնջենական շնորհապարտութեան նուէր մըն է ասիկայ, զոր հայ ազգը կը դնէ հունգարական ազգային համակրթութեան սեղանին վրայ — անոր համար որ Մինասայ հայերը՝ հարիւրաւոր տարիներու հալածանքէն ետեւ, ապահով հայրենիք մը գտան աս երկրին մէջ: — Հայկական թանգարանը՝ մետաղէ աւելի մնացական յիշատակարան մըն է, — որն որ ոսկիէ գրեթով պիտի դրոշմէ Սոնկողեանի անունը՝ մարդկային համակրթութեան պատմութեանը մէջ: — Հայկական թանգարանն էր իր կենաց ջերմացուցիչ վերջալոյսը: Աս էր իր վերջին մտածութիւններուն, իր գաղափարներուն — վերջին միջթարութիւնը...: Աս էր իր ետքի հառաջանքն՝ այն կամքին վրայ, որն որ երկրային կեանքէն ետեւ, լաւագոյն կենաց կը տանի:

Ու հիմակ ծըջանիկ քարեկամ. — Տէր ընդ քեզ: Օրհնեալ ըլլայ յիշատակդ: Յվերջին տեսութիւն:

*

Թէ որչափ էր հասարակաց սէրն ու յարումն առ հանգուցեալն, կը ցուցնէ այն մասնակցութիւնն, որով քաղքին՝ ամէն սեռի, հասակի, վիճակի ու աստիճանի անձինք ցուցուցին իր մահուան առթիւ՝ իրենց սուգն ու ցաւակցութիւնը: — Եկան վերջին հրաժեշտը տալու՝ չէ թէ միայն իշխանութիւնները, հիմարկութիւններն — որոնց հանգուցեալն անդամս էր ու ամէնէն գործունեայ վարժկանը — հապա հոն էր քաղքին ազնուական ու ընտիր մասը — մեծն ու ազտիկը:

Դամբանին վրայ գետեղուած քաղմաթիւ պսակներէն կը յիշենք միայն, Հայաքաղքի երեսփոխանին՝ Լատիսլ. Տանիէլեանինը՝ այս վերնագրով. Ճշմարիտ ազգասիրին եւ տոհմական սիրոյն մարմնացեալին: — Հայկական թանգարանին պսակը դրաւ դազադին վրայ Հայաքաղքին քաղաքապետը՝ սրտաշարժ խօսքերով:

Հանգուցելոյն ամուսնոյն, յայտնեցին ցաւակցութիւնն, տէրութեան ամէն կողմանէ եկած հեռագիրներն ու նամակները: — Այսպէս, գրեցին. Մայլաթ Կոմս, Դրանսիլուանիոյ եպիսկոպոսը. — Դր. Ստեփանոս Մալիեան, բժշկապետը. — Յուլիոս Միրզայեան «Դրանսիլուանիայի», խմբագրապետը. — Դր. Լատիսլ. Կորչայեան՝ պաշտօնէի քարտուղարը. — Լատիսլ. Ճրագեան. — Մատաթիա Զիֆէլմայէր, կայսր. թագ. հարիւրապետ (Պոսնիա) — Գրիգոր Սիմայեան, արքունի խորհրդական. — Դր. Գրիգոր Պարանեան պաշտօնէի քարտուղար — Փրանկիսկոս Գապտէպովսան, արքունի նոտար. — Դր. Գէնտի Գէորգ Փինալի, ուսուցչապետ. եւ այլն, եւ այլն:

*

Սոնկողեանի անձնաւորութիւնը — իր փոյթեռանդութիւնն ու ծիգելը՝ — յաջորդ կերպով կը նկարագրէ Պուտաբէշդի լրագիրը (Budapesti Hirlap): «Մեծ գիտնական էր Սոնկողեան, քայց իր գիտնականութիւնն, իրեն միայն երկրորդա-

կան յատկութիւնն էր: Անճնաւորութիւն մըն էր, Ճշմարիտ ազգասիրութեան չափազանց եռանդեամբն զգածեալ. — որուն նմանը, պարապ տեղ կը փնտռենք այսօր: Գրեց պատմական, լեզուագիտական, ազգագրական մատենագրական նիւթ ունեցող երկասիրութիւններ: Սպիտականալու վրայ եղած մագով, տկարացած մարմնով, կանուխ առտուընէ մինչեւ ուշ իրիկուն, գրասեղանին առջեւը ծռած կ'աշխատէր: — Իր յատուկ ծախքովը խմբագրեց, ուսումնական թերթ մը, հրատարակեց իր գործակիցներուն երկասիրութիւնները. — վարձատրեց անոնց ծոխսիրութիւնը — գրեց պզտիկ մատենադարան մը կազմող երկասիրութիւն: Բայց — կրնանք ըսել թէ — ինքն է միայն միայնակ, որ քառասուն տարուան մէջ իր գրաւոր աշխատութիւններէն նիւթական շահ տեսած չէ: — Իր ընկերական աստիճանին վրայ, կիսադարեան գործունէութեամբը՝ քան մը չաւելցուց: Իր կենացն երկայն ասպարիզին մէջ ալ, մեծ ու աչքի զարնող քաներ ու տօնախմբութիւններ նշանակող օրեր չտեսաւ: Իսկ ինչ տրտմութիւն, ցաւ ու սուգ որ ունեցաւ՝ աշխատութեամբ եւ գործքի մէջ ընկղմելով՝ ջանաց մտքէն հանելու: Այսպէս անցուց 63 տարի, զարմանալի գործունէութեամբ եւ անշիջանելի բոցով մը վառուած՝ լաւագունին ու ազնուականին ծառայութեանը մէջ,:

Քանի մը շաբաթ յառաջ թողուց մամուլը՝ հետաքրքրական երկասիրութիւն մը, որուն տիտղոսն է՝ «Հունգարացոց սկիզբն ու վաղեմի բնակչութիւնը»,։ «Հետաքրքրութիւնը, կ'ըսէ * * * հաւասարապէս յարաբերութիւն ունի, Սոնկողեանի պատմական եղանակին, ազգասիրութեան զգացմանցն ու ձգտումն ունեցող դիտաւորութեանցը կերպին հետ: Ետտ լեզուաց ծանօթութեանց, մթերանոցներ կազմող գրքերու խուզարկութեանց ու զիշերներ արթուն կեցող ուսումնասիրութեան արտադրութիւնն է այս մատեանը — որուն եզրակացութիւններն անստոյգ են. վասն զի անստոյգ են՝ իրենց սկզբնաւորելու կէտը: Բայց այս սխալմունքներուն մէջ ալ, կը փայլի մէկ շատ տիպարական սեռի յատկութիւն մը, մասնաւոր, համակրթական միջին մը: Առանց զատոնք նախապէս ծանշնալու, աննարին է պատշաճ դատաստան ընել Սոնկողեանի վրայ,»:

«Այն ազգն, որուն Սոնկողեան մէկ ամէնէն եռանդուն երեսփոխանն էր — մեծագոյն խմբի, ու ամէնէն լաւ կարգաւորեալ յարաբերութեանց մէջ, այսօր, միայն Կերլայ Հայաքաղքին մէջ կ'ապրի: — Կաթսայանման լեռներով շրջապատած ընդարձակ դաշտավայրի մը վրայ կեցած է այս քաղաքս: — Ատոր հիմարկութիւնը, փողոցներու կերպարանաւորութիւնը, ամէն հասարակաց շէնքերը, ամէն հրապարակական տեղերը՝ վկայ են, հոս՝ անանկ քաղաքակրթեալ ժողովուրդ մը հիմնած է իրեն ընակարան — որ ամենալաւ յատկութիւններով զգեստաւորած — թողուած, արձակուած է կենաց մարտավայրին վրայ:

Հարիւրաւոր տարիներու հալածանքէ մ'ետեւ՝ հասան առաջին հայ գաղթականները՝ Հունգարիա, ԺԷ. դարուն կէսերը: Ուստի իրենց քաղաքներուն հիմարկութիւնն ալ, այն պատրաստութեամբ, այն դիտաւորութեամբ շինեցին՝ որ ապահովութիւն, ու խաղաղական կենաց տեւականութիւն մը երաշխաւորեն, իրենց ու իրենց յաջորդացը: — Օրինակ առնելու կերպով արտայայտուեցաւ այս քանս, Կերլայ Հայաքաղքին հիմարկութեանը մէջ:

Այսօր ալ, գաղտնիք մըն է, այս քաղաքս, զինքը շրջապատող ընական ամբողջութիւններովը, իր երկու կողմը՝ աղեղի ձեւով իրարու անցնող լեռներովը: Բայց

գորացուցին հայերն՝ արուեստական ջրաթումբով ալ՝ իրենց քաղքին անցափակը: Հաղորդակցութեան ծամբաներն ամէն ուղղութեամբ՝ քաղքէն շատ հեռու ընկելով: Գեռ քսան տարի յառաջ եւ ոչ իսկ արքունի ծամբայ կ'անցնէր Հայաքաղքի մէջէն — որովհետեւ քաղաքային վարչութիւնն՝ ամէնէն մեծ վտանգը՝ օտարականաց հետ յարաբերութեան մտնելուն մէջ կը տեսնէր: Իրենց յատուկ ստացուածքովը կանգնած քաղքին՝ եկեղեցական ու աշխարհական կարգադրութիւններն այնպիսի կերպով յօրինուեցան, որ անոր մէջ ներքնածին հայ — քաղաքացին (*civis armenus*), ամէն կարելի դիպումին մէջ ապահովուած ըլլայ: — Ազգայինք՝ այս պզտիկ աշխարհքիս մէջ փակուեցան, անմերձանալի կերպով: Եթէ երբեմն, հայ ընկերութիւնը (*compagnia*) քան զորո՞ւ ունենար, զաւառական իշխանութեան, վերին կառավարութեան եւ կամ՝ Վիեննական արքունեաց հետ — իր ընաքանն էր “Որչափ կարելի է հանդարտութեամբ, մեղմով, քաղցրութեամբ, ընել ամէն բան”, որ դժկամակութիւն չըլլայ: Գաւառային իշխանութիւնը՝ կառավարութիւնն ու արքունիքը՝ ըստ մեծի մասին ի նպաստ հայոց կ'որոշէր ամէն բան. վասն զի խաղաղութիւնը պահելու համար, չկար այն զոհը՝ զոր չընէին ազգայինք: — Երկու հարիւր տարուան միջոցին մէջ՝ այս խաղաղութեան պաշտօնը — կրաւորական ազդեցութիւններով գորացաւ: Յեղական տիպարին ներգործական զոյները ծածկուեցան — ու կրաւորական յատկութիւնները՝ նոյն իսկ նորագոյն սերնդեան մէջ կենդանի մնացին: — Տեղական պարագաներն ու ցեղական յատկութիւնները՝ սաստկութեամբ ազդեցին՝ իր սնունդը նկատողութեան մէջ գտնող հայկական երեւակայոտ խառնուածոյն վրայ: — Այսպիսի ժամանակ ըղեղին գործունէութիւնը կը սկսի գործել. ու երեւակայութեան պատկերներ կը պտըտին ոգւոյն աշուղներուն առջեւ — որուն ամէնէն աւելի առատ նիւթ կը մատակարարէ՝ անցածը: — Հին բաներուն յարգութիւնը՝ անցեալ ժամանակներուն մեծութեանց խորհրդածութիւնն... եւ այլն, սաստիկ կ'արծարծէ ցեղային հոգեկան յատկութիւնները:

Յանձին Սոնկոդեանի, այս ամէն յատկութիւնները՝ մեծ չափով կենդորոնացած ու կենդանի մնացած էին: — Սորված մարդ ըլլալով՝ իր երեւակայութեանցը նիւթը, հասարակ մարդու պէս չէր: — Գեղեցիկ երագի մը նուիրեց իր կեանքը: Եւ ամէնէն պզտիկ մասունքներու մէջ ալ, կերպարանքի ու ձեւի բերաւ իր երագներուն պատկերը:

Ըստ իր տեսութեանը՝ հունգարացւոց նախնիները՝ հայերն են, որոնք Էդէլի շրջակայքը՝ յունական-հռոմէական սկիզբ ունեցող բասիլիոսներուն (*basilius*) հետ խնամութեան մէջ մտան: Աս խնամութենէն ծնաւ հունգարացին, որ՝ իր երկիրը ընկելէն յառաջ՝ քրիստոնեայ, զրագէտ, քաղաքակիրթ ժողովուրդ մըն էր: — Կ'որոշէ Սոնկոդեան, որ աշխարհակալ ժողովուրդները՝ քանի խմբով եւ ինչ գորավարաց տակ եկան Բաննոնիա: — Ութը ազգ կը դնէ... որոնց մէջէն՝ չորսը հայ էին: Արքատի նկատմամբ ալ կասկած ունի: Եւ որպէս զի ցրուէ իր տարակույսը՝ քովէ քով կը բերէ երկու հայերէն բառ՝ Առ-փատ (այսինքն՝ զէնք առ). ու կ'ըլլայ հունգարացւոց գորավարը՝ հայ:

Խանդավառանքէ եւ իր ազգին ունեցած յափշտակեալ սէրէն եղաւ Սոնկոդեան զորոյ: Ու ան էր միայն, զինքը միողն՝ որ այն մեծ ծամբան, զոր սկսաւ, առանց յոգնելու, շարունակէ, լմնցընէ: Անձնական նպատակներ ալ չի կրնար իրեն վրայ դնել ոչ ոք: Իր երիտասարդութիւնն, իր առողջութիւնն, իր ունեցածն, իր հոգւոյն ամէն

փափաքներն՝ այս ազնուական գաղափարին նուիրեց: — Մեծարուելու արժանի մտաց ամփոփում՝ մը՝ դրոշեց զինք, որ իր պաշտած ազգն՝ աշխարհքիս ամէնէն առաջին ու ամէնէն երեսելի ազգը ցուցնէ:.

*

“Գնաց առ հարս իւր... հոս թողուց այս արտասուաց վայրը, վերջին հունգարացի հայը, կ'ըսէ “Կեռլայ Հայաքաղաք,, (Szamosújvár és vidéke) շաքաթաթերթը: — Մենք՝ որ իր ետեւէն մնացինք — քիչ քացառութեամբ — միայն անոր վրայ կրնանք պարծիլ, որ հայ ազգին սերնդէն ենք:.

Դրանսիրուանիայի հայ ազգն՝ որ երկու հարիւր տարիէ աւելի հոս տեղս տեղաւորուած է — շատ մը երեսելի անճաւարութիւններ, հայրենասէրներ, տէրութեան պաշտօնեաներ, քաղաքագէտներ, գիտնականներ, մատնաագիրներ, բժիշկներ, զինուորականներ, ծարտարապետներ... տուաւ տէրութեան: Բայց հունգարական-հայկական միաւորութիւնն ու եղբայրակցութիւնն ամբացընելու հայական հոգւոյն զգածումը տածելու եւ տարածելու մէջ՝ այնչափ հոգատար ծառայութիւն ոչ ոք մատուցած է, ինչպէս Սոնկոդեան: Ծշմարիտ ու կենդանի օրինակ մըն էր օտար երկրէ ներս գաղթող հունգարացւոյն — թէ ինչպէս կրնայ անշահասէր, եռանդուն հայրենասիրութիւնը՝ ամենաքարծր ու — այսպէս ըսելու համար — սիրահարեալ ազգասիրութեան հետ միաւորիլ: — Հունգարական քաղաքակրթութեան պատուաւոր գործավարը ընկերական կենաց ու հայրենասէր ծգանց, եռանդուն պաշտպանն ու առաքեալն էր միշտ: Բայց ասոր թով՝ Ծշմարիտ հայ: Իր հոգին՝ ներքին հաւատքէն զգածեալ՝ հայերէն կ'աղօթէ, հայերէն կ'օրնէ՝ զԱստուած իր կէկեղեցւոյն մէջ, իսկ տանը մէջ՝ հայերէն կը խօսի իր գերդաստանին անդամներուն հետ: — Հայ կը մնայ՝ իր կենցաղավարութեանն, իր սովորութեանցն ու տնային կենաց մէջ. — հետեւելով իր պապերուն առաքինութեանցն ու միանգամայն պակասութեանցը:

Բառասուն տարի գործեց Սոնկոդեան, համակրթութեան ասպարեզին մէջ՝ իրբեւ ուսուցիչ. — ի սկզբան Հայաքաղքի՝ ստորին — ու ետքէն՝ տէրութեան քարծաւոյն վարժարանին մէջ: Այս միջոցին, ամբողջ սերունդ մը կրթեց, ազգասիրութեան՝ հայրենասիրութեան եւ պատուաւոր գործքի համար ունենալի պարտաւորութեանցը մէջ: — Հազիւ լմացուցած էր իր քսաներորդ տարին, երբ սկսաւ կրթութեան ծանր գործքը...: Երկայն գործունէութեանը մէջ՝ յարատեւեց մինչեւ վերջը՝ առանց յոգնելու: Իր պարտաւորութեանցը ճիշդ կատարմանը համար, իրաւամբ արժանացաւ, խղճմտանքաւոր ուսուցիչ պատուանունն ընդունելու: — Արտաքոյ կարգի շատ կարողալուն, տէր եղաւ ընդարձակ ծանօթութեանց: Իր ջուրը կենաց մէջ՝ աւելի, հանրագիտութիւնն ստանալու ճգնեցաւ: Եւ իբրեւ այսպիսի՝ ամէն քան զիտոյող մարդու անուն ունեցաւ: Իր սորվեցընելու կերպին մէջ ալ, նմանօրինակ ուղղութիւն ըռնեց: Աշխատեցաւ, չէ՛ թէ մասնագիտութիւնը չիմտովին յատկացընելու, հապա՛ աւելի՝ ընդհանրին ստացմանը վրայ կը դնէր մեծ ծանրակըշ-ռութիւն: Ուստի՝ կրօնագիտութենէն սկսեալ, մինչեւ ուսողութիւն, ամէն նիւթ աւանդելը՝ յանձն կ'առնու: Ու երբ՝ մէկ կողմանէ՝ ուսումնարանէն դուրս, պատմական եւ լեզուագիտական գործքերու խուզարկութեանց ետեւէն կ'ըլլայ — մէկալ կողմանէ, դպրոցին մէջ՝ ըստ մեծի մասին հանրագիտական նիւթեր կ'աւանդէ: Բայց իր սորվեցընելն՝ առանց շահու չէր: Ազգասիրական եւ կրօնական հոգւով

տուած կրթութեանն, ամէնէն փառաւոր վկաներն են, իր՝ շատ մը հազար աշկերտները — որոնք տէրութեան ամէն մասին մէջ սփռուած են: Ասոնց իւրաքանչիւրը՝ պատուաւոր — իսկ ոմանք՝ փառաւոր աստիճան բռնած են:

Ուսուցչութեան աթոռէն դուրս, իր կենաց ամէն ժամանակը պատմութեան եւ լեզուագիտութեան խուզարկութիւններուն նուիրեց: Հայ ու հունգարացի էր: Ուստի քնական էր, որ այս երկու ժողովրդոց անցեալը զբաւէր ամէնէն աւելի իր մտածմունքները: Իր մի միայն վախճանն էր, որ հայկական, հին ու ներկայ քաղաքակրթութիւնը ճանչցնէ հիմնական սերնդեան: Աս նպատակաւ սկսաւ Արմէնիա ամուսնութիւնը: — Եւ ինչպէս որ իր անճաւորութեանը մէջ ի մի ձուլեցաւ, հայուն հետ, լաւ հունգարացի գաղափարն, անանկ ալ եւ ոչ կրնար երեւակայել, թէ երկու ազգին մէջ հին ազգակցութիւն եղած չըլլայ: Եթէ իր անծին վրայ կրցաւ միաւորել՝ աղէկ հայրենասէրը, լաւ հայուն հետ, այն ատեն՝ հունգարացին ու հայը պէտք էր որ եղբայր, ազգակից ըլլային: — Իր ենթադրութեանց սկզբնակէտն էր՝ իր անճաւորութիւնը: — Հայն ու հունգարացին ատեն մը՝ մէկ տեղ մեծցան, մէկտեղ պատերազմեցան, մէկտեղ գաղթեցին ու մէկտեղ աշխարհակալեցին այս երկիրը: — Մարմին, միտք ու հոգի սպանող աշխատութեամբ ջանաց ցուցնել իր եզրակացութեանցը ճշմարտութիւնը: Քննեց, խուզարկեց հունգարերէն լեզուին քառական զանձերը. համեմատեց հայերէն լեզուին քառական զանձերուն հետ: Բառերու կրճատում, կրճատումներու միաւորութիւն, դարձումն, փոփոխութիւն կը գտնենք՝ ամէնէն անհնարին ու ամէնէն պլազան ձեւերու, դարձումներու եւ կերպարանափոխութեանց տակ: Ու թէպէտ ասոնց մէջ մեծ նարազիտութիւն, սրամտութիւն ու առածականութիւն — քայց միանգամայն վերջի աստիճանի պարզամտութիւն ու կոպարաւորութիւն ամփոփուած է: — Պատմութիւնը պեղելու եղանակները չճանչնալը — համեմատական լեզուագիտութեան հիմնական սկզբանց, քննութեան ու խուզարկութեան կերպին մէջ ունեցած անտեղեկութիւնը՝ անհնարին ցուցումներ տուաւ իր ձեռքը, իւր հետեւութիւնները ճշմարտելու: — Սակայն՝ ազնուական ու մեծարեւելու արժանի քանն է, տենչանքը որ իրեն այս քանիսի մէջ կ'առաջնորդէր: — Ու եթէ Սոնկոդեան իւր երկասիրութիւններովն՝ իրեն մետաղէ աւելի մաշտուն յիշատակարան ու անուն չհանեց ալ — իր ազնուական եռանդն, իր քարճարհայեաց ոգեւորութիւնը՝ զինք անոնց կարգը կը դնէ, որոնց վրայօք պզտիկ յաջորդները՝ միշտ զարմացմամբ պիտի խօսին ու ազգասիրութեամբ պիտի լեցուն:

Իր գործքերուն մէջ՝ հայկական քաղաքակրթութեան եւ արեւելեան ու Դրանսիոյ անհոյ ազգայնոց անցելոյն ու ներկայիս վրայ՝ վերջի աստիճանի շատ տեղեկութիւն քովէ քով բերուած, ու վրայէ վրայ դիզուած է: Եւ յայտ՝ է Սոնկոդեանի գործունէութեան ամէնէն մեծ արժէքը: Աս յարգելի նիւթը՝ քովէ քով ժողովելու համար, անանկ մէկ եռանդուն, անանկ մէկ զոհելու պատրաստ եւ երկաթեայ հանապազորդական ջանք ունեցող մարդու մը հարկաւորութիւն կար, — ինչպէս որ էր Սոնկոդեան:

*

Վերին հայեցուածք մ'ընելով Սոնկոդեանի կենաց ասպարիզին վրայ, մէկ արդարակորով, ու ճշմարիտ մարդ մը կ'ելլէ առջեւնիս, լի գաղափարներով ու ոգեւորութեամբ — վերջի աստիճանի աշխատելու կարողութեամբ ու տոկունութեամբ. եւ — աւելցնենք ասոր վրայ — քառական արդիւնքով: — Ի՛նչ տկարու-

թիւն որ կար մէջը — իր կենաց յարաբերութեանցն, իր մարմնական ու ոգեկան գորութեանը վրայ դրուած սահմանադրութեան — եւ գործունէութեան ասպարիզին մէջ մինչեւ իր ժամանակն անձանօթ ուղղութեանը տալու ենք: — Այն մարդն որ պատի քաղքի մը մէջ, կրցաւ ըլլալ զօդ՝ կրթեալ արեւմտեքի ու նուազ կրթեալ արեւելքի — ան որ հոգւով եւ մարմնով ամենաբարձր գաղափարներով լեցուած իր ազգին ու իր հայրենեացը հետ կապուեցաւ, եւ նուիրեց իր ըլլող կեանքը: — ան մարդը՝ հասարակ մարդ չէր: Արժանի է որ յիշատակն անմահ մնայ: — — —

Դիմել, որ հիմակ, անխոնջ կենացդ աշխատանքներէն, Հայաքաղքին մեծ հրապարակին մայր եկեղեցւոյն դամբանին մէջ կը հանգչիս — շարականաց գեղ-գեղեալ եղանակներուն քով — ընդունէ առաջիկայ տողերն՝ իբրեւ վերջին ողջոյն քեզի հետ ներքին զօղով կապուած մտերիմէդ...: — Հանգիր խաղաղութեամբ... եւ շարունակէ գեղեցիկ երազներդ հայոց ու հունգարացւոց մշտնջենապէս տեսող ազգակցութիւնն — ու ազգայնոց մեծութեանը վրայ:

Ա. ՓԻՓԱՍ

ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՔԵՊ. ՍԱՌԱՖԵԱՆ

ԵՐԻ ԴԻԹՆԵՐԻԻ

Որ անո՛ւ Սարգիս Երեմիայի պարտի,
Զերբիմ առ անձ լսեմք ինչն որքն,
Զպատեմ անի ինչոք լինի,
Եւ քաղաք դառնալն առ իւր վերսին:

- 1 Տիրացեալ ապա Չափուն առաջին,
Մատենալ եւ կապեալ Սարգսի անձին,
Կաշնոյր զայն առ իւր բանտեալ առանին,
Եւ ապա հանգերէն Նաւ ինչ առանին:
- 2 Հռեգեանոնի Հայոց աղաղակ
Թեպէտ էր նոցան սիրոյն նշանակ,
Բայց չեւով Սարգսի օճան և՛ օճանդակ
Առ կասեւ նա զայն կարգալոյր յարգարակ:
- 3 Սարգիս գառաշինն որպէս բանական
Վառանայր ոգւով զի չէր պատժարժան,
Եւ զի էր համեստ եւ բարենշան
Թախեալ պատկասէր ի պատժիլն յատեան:
- 4 Իսկ յետ շատ խոկմանց ողջն ըստ աշխարհի
Խորհեալ ըզտարբ բան առեալարանի՝
Դերէր Հայածնաց իւրոց յիւստի
Հայցեալ առ նոցան կեանս վաղան բարի:
- 5 Ապա առ օրին յոյժ ուրախ լինէր,
Յիշեալ ըզտարբ առաջ գանձերն ըստփեր,
Եթէ զոր օրէ իւրբառէ Տէր մեր,
Ի՛նչ երանի մարդոյ զոր իւրառէ նոյն Տէր:
- 6 Այսուիկ եւ այլովք բանիւք յուսադիր
Յիշեալ ըզնգունս անձանց խաշակիր
Հայածեցնլոց զերանին եւ ձիւր
Անդորրիւր սըրախի առկեալ անձանքի:

- 7 Եւ յանձն արարեալ զանձնն Աստուծոյ՝
Առաջագրէր իսկ կորագլուխ կաշոյ
Առաջի կամաց արարչին իւրոյ,
Եւ տանիլ որում՝ եւ իցէ պատժոյ:
- 8 Չափունն ապաքէն կարի փութարար
Առեալ զերկ կապեալն եւ զապառարար,
Եւ ըզՏէր Պետրոս Սարգսին հարկահար
Ժամանէր նաւու ի Պօղոս Հիսար:
- 9 Ուր իջեալեան եւ տան ինչ անձուկ՝
Պահէր ըզնառնեալն ի խորշ մի ծածուկ,
Ըսպտեալ նաւու նաւորոյ յատուկ՝
Առ կիպրոս կղզին ուր բանան էր առաքուի:
- 10 Անդրէն Հայրք սմանք հանգերէն երկոց
Այց առնել Սարգսի փութային ցաւօք,
Զոր եւ ըստփեալ միսկիւրանօք՝
Լընուին ըզնա կարեւոր կարեօք:
- 11 Տեսեալ Չափունն յետ փոքր ինչ աւուր
Թէ անգ առ կիպրոս նաւ ոչ հանգիպիր
Առ ոչ ըսպտեալ անդր եւ եւս ի դուր
Մըտած էր իտաղալ անտի նախ այլուր:
- 12 Ի նըմին վայրի նա իսկոյն լըսէր,
Թէ նաւ ինչ անտի փոյթ նաւելոց էր
Առ Ըջմիւռնիայ, ուր նաւ ընդհատ չէր,
Ուստի իւրայցք մըտեալ յայն նաւէր:
- 13 Ժամանել նոցա ի յԸջմիւռնիայ
Ի պանդոկի ինչ առնուին ըզկայ.
Ուր գարձեալ Սարգիս բանտեալ յանխընայ
Նստէր շղթայեալ զերկ գոք որբիկայ: